

Onder de indruk van het boek

Een onderzoek naar genrebeleving

*Het lezen van boeken mag zich in deze tijd van gedigitali-
seerde informatievervalschafting nog steeds in een grote
belangstelling verheugen. Voor elk soort boek is er wel een
geïnteresseerde lezer die, zodra deze een specifiek boek uit
het enorme boekenaanbod aanschouwt, dat boek benoemt
als onderdeel van een specifiek genre. Een verslag van een
onderzoek naar genrebeleving.*

Ronald Pitors Boekverkopers in Nederland hanteren het genre waartoe een boek behoort als segmentatiecriterium. Zij rangschikken namelijk hun assortiment zo dat het overeenkomt met de Nederlandse Uniforme Rubriekindeling (NUR – voorheen Nederlandse Uniforme Genre-Indeling, NUGI) en de Stichting speurwerk boekenomnibus-rubrieken. Over het algemeen wordt in boekhandels bovenaan de kasten door labels de grove driedeling aangegeven van ‘literatuur’, ‘spanning’ en ‘romantiek’ als aanduiding voor het assortiment boeken in deze genres. Naargelang de omvang van het assortiment ziet het er per boekhandel meer of minder gedifferentieerd uit. Leesboeken kunnen zowel volgens genre als alfabetisch op auteursnaam geplaatst zijn. Boekenconsumenten hebben desondanks weinig moeite zelf het boekenaanbod naar genre te onderscheiden zodra ze de boeken in de winkel onder ogen krijgen. De buitenkant van een boek ‘vertelt’ over het algemeen goed of een boek tot het spannende, het literaire of het romantische boekgenre behoort, zo blijkt uit mijn onderzoek *Is dit boek wat voor mij? Genreherkenning en voorkeurs-*

vorming op basis van het boekomslag. Het maakt daarbij nauwelijks verschil of er nu veel of weinig gelezen wordt en of er al dan niet een sterke voorkeur voor een bepaald genre aanwezig is: aan de kaft herkent men het genre. Wel is er invloed van het favoriete genre op de relatie tussen een als typisch aange-merkt boekomslag voor een genre en de initiële preferentie voor een boek. Ik ben ook nagegaan of uit titels en afbeeldingen afzonderlijk een genre kan worden afgeleid. Dit was relevant, omdat de meeste boeken in de boekhandel met de rug naar de klant staan en alleen de auteursnaam en de titel zichtbaar is, terwijl daarnaast een aanzienlijk deel van het nieuwe (nog onbekende) aanbod wordt uitgesteld op presentatietafels waarop titel en afbeelding samen de aandacht trekken. Titels en afbeeldingen blijken echter alleen samen ertoe te leiden dat het genre door de boekenconsument herkend wordt. Misschien worden boeken aan de buitenkant ook nog genuanceerder bekeken en let men op meer kenmerken om het genre van een boek te kunnen bepalen. Afhankelijk van specifieke genrevoorkeuren onder-

scheidt men mogelijk diverse subgenres op basis van meer dan alleen de titel en de afbeelding. De vraag kan worden gesteld of potentiële kopers in hun voorkeursvorming voor specifieke boeken dezelfde globale genre-indeling hanteren, een vraag die de bruikbaarheid van de officiële genre-indeling in twijfel trekt. Literatuur geldt namelijk als een brede categorie die gekenmerkt wordt door karakteristieke thema’s en onderwerpen. Toch is literatuur in de NUR-classificatie grofweg onderverdeeld in twee categorieën waarin veel van het nieuw verschenen boekenaanbod wordt ondergebracht, terwijl de consument mogelijk een fijnmaziger indeling van het literaire genre hanteert. De twee onderscheiden categorieën betreffen Nederlandse literaire romans, verhalen en novellen, en vertaalde literaire romans en novellen. Het spannende boekgenre daarentegen wordt door het boekenvak gezien als een fijnmaziger categorie waarbinnen deelgenres worden onderscheiden: voor het spannende boekgenre zijn er bijvoorbeeld negen codes voor evenzoveel subgenres. Ook het romantische boekgenre is op die manier in meerdere subgenres onderverdeeld.

Onderzoeksvraag

Om duidelijkheid te krijgen over de mate van differentiatie van een genre vanuit consumenten oogpunt is helderheid gewenst over de eigenschappen van een boek die maken dat het tot een specifiek genre wordt gerekend.

Wanneer we weten welke (typische) kenmerken een subgenre specificiert tot dat wat het is, krijgen we indicaties over hoe boeken (van buiten) worden waargenomen en/of welke specifieke (genre)emoties een boek oproept zodra men het onder ogen krijgt. Om te achterhalen welke associaties bij die identificatie naar genre door boekenconsumenten gemaakt worden, is het goed te kijken naar de mate waarin opgewekte associaties verschillen voor het lezen van boeken uit specifieke (sub)genres. Inzicht in de associaties die specifieke genres oproepen, geeft aanwijzingen voor de aard van het overkoepelende genre. Dient een detective ‘spannend’ te zijn en is een boek uit het literaire genre inherent aan het opwekken van identificatiegevoelens of gevoelens van ‘bewondering’? Ik heb onderzocht welke associaties een specifiek genre teweegbrengen. Mijn onderzoeksvraag luidde: ‘Welke (genre)specifieke associaties zijn er te constateren bij het lezen van boeken uit specifieke genres?’ Hieruit heb ik twee deelvragen afgeleid, namelijk ‘Zijn er verschillende factoren of dimensies van typische (sub)genrekenmerken?’ en ‘In hoeverre verschillen favoriete genres op die dimensies?’

Op basis hiervan heb ik de volgende hypothese geformuleerd: subgenres verschillen op onderscheiden beoordelingsdimensies waardoor subgenres als verschillend van elkaar worden waargenomen en ‘beleefd’. Ik ben zoveel mogelijk uitgegaan van de bestaande NUR-codering voor de indeling van subgenres. Hoewel literatuur in die codering niet echt gescheiden rubrieken oplevert – een enkel literair boek bestrijkt vaak een veelheid van elkaar overlappende thema’s en onderwerpen – heb ik geprobeerd eenzelfde soort indeling te hanteren als bij spannend en romantisch. Dit vanuit het idee dat

consumenten het literaire genre eveneens in meerdere categorieën onderverdelen. Ik heb de volgende rubrieken aan het literaire genre toebedeeld: ‘humor/satire’, ‘maatschappij/politiek’, ‘relaties/liefde/intrige/erotiek’, ‘reisverhalen’, ‘psychologisch’, ‘filosofisch’, ‘(auto)biografisch’ en ‘historisch’.

Onderzoeksopzet

De data heb ik eind 2001 en begin 2002 verkregen via een vragenlijst op een speciale pagina op internet. Dit is in hoofdzaak gedaan uit praktische overwegingen: in tegenstelling tot een papieren versie hoeft op internet slechts eenmaal een schaal met termen – het meten van associaties volgens door de onderzoeker op basis van literatuur gedefinieerde termen – te worden geconstrueerd. Andere voordelen van onderzoek via Internet die hebben meegespeeld in de keuze voor dit medium waren de respondentvriendelijkheid – de vragenlijst kan worden ingevuld wanneer men dat zelf wil, de betrouwbaarheid – geen kans op interpretatiefouten door de interviewer, de toepassingsmogelijkheden – online onderzoek biedt de mogelijkheid om op een eenvoudige en veilige wijze audiovisueel materiaal, teksten, en concepten uit te testen. Daarbij is internet voordelig met relatief lage uitvoeringskosten en werkt het snel. Om de vragenlijst een betrouwbaar beeld mee te geven werd ze geplaatst tegen de achtergrond van de lay out van de website van de Universiteit van Tilburg, destijds mijn werkgever. De daadwerkelijke aansturing van de vragenlijst heeft plaatsgevonden in samenwerking met een onderzoeksbureau. Op deze wijze werd tijd bespaard en konden het vragenlijstprotocol en de verkregen data meteen in SPSS, een statistisch gegevensverwerkend programma, worden ingelezen.

De vragenlijst was gericht op veellezers. In eerste instantie heb ik met een e-mailbericht geworven onder letterenstudenten aan de Universiteit van Tilburg. Daarnaast heb ik in de boekensector bekendheid gegeven aan het onderzoek met als resultaat enkele verwijzingen op boekensites naar het onderzoek. Uit de 412 geldig ingevulde vragenlijsten bleek ongeveer de helft van de respondenten via zulke sites tot deelname aan het onderzoek te zijn bewogen. Voor ieder favoriet subgenre kon met een ‘link’ naar de desbetreffende schaaltes worden doorgeklikt. Zodra iemand bijvoorbeeld thrillers als favoriet subgenre aanklikte, verscheen de bijbehorende associatieschaal meteen in beeld. Deze schaal bestond uit zevenentwintig termen die de invuller moest beoordelen naar de mate waarin ze worden ervaren wanneer een boek uit het specifieke genre wordt gelezen.

Resultaten

Uit de resultaten bleek dat vijfentwintig van de zevenentwintig termen de genrebeleving tussen personen adequaat weerspiegelden. Hieruit konden drie dimensies of factoren worden benoemd, namelijk ‘spanning’ (‘beklemming’, ‘spanning’, ‘boosheid’, ‘schrik’, ‘huiver’, ‘vervreemding’, ‘mysterie’, ‘wreedheid’, ‘raadselachtig’, en ‘opluchting’), ‘genot’ (‘plezier’, ‘pret’, ‘verrassing’, ‘bewondering’, ‘sympathie’, ‘bevestiging’, ‘voldoening’, ‘begrip’, en ‘betovering’) en ‘hartstocht’ (‘romantiek’, ‘passie’, ‘liefde’, ‘verlangen’, ‘verontwaardiging’, en ‘verdriet’). De betrouwbaarheid van elke factor is hoog en meet hiermee hetzelfde. Deze indeling heb ik als basis genomen voor verdere analyse en heeft betrekking op de mate waarin favoriete subgenres verschillen op de bovenstaande dimensies (deelvraag 2). Hiervoor heb ik genreprofielen gevormd, wat de materie inzichtelijker maakt. Allereerst heb ik de gemid-

delden en standaarddeviaties van de genres berekend met betrekking tot de dimensies 'spanning', 'genot' en 'hartstocht'. Daarna is met behulp van een variantieanalyse – een techniek om een aantal groepsgemiddelden tegelijkertijd met elkaar te vergelijken – getoetst of er verschillen bestaan tussen genres.

Genreprofielen

De mate waarin de spannende boeken spannende elementen bevatten, verschilt per subgenre. Het horror- en griezelgenre bezit deze elementen het sterkst, science-fictionromans bevatten daarentegen de minst spannende elementen. Thrillers scoren qua spanning iets beter dan science-fictionromans, maar worden als minder spannend ervaren dan detectives, oorlog- en avonturenromans en fantasyromans. De spannende boekgenres blijken significant van elkaar te verschillen op elementen die duiden op 'spanning'. Fantasy scoort het sterkst op het kenmerk 'genot'. Daarna verschaffen science-fictionromans, detectives, horror- en griezelromans en oorlog- en avonturenromans het meeste leesgenot. Het zwakst op de kenmerken die clusteren tot 'genot' scoren thrillers. Ook als het gaat om genot tonen de resultaten significante verschillen tussen de genres. Met betrekking tot de scores op de kenmerken voor 'hartstocht' kan worden geconstateerd dat de spannende boekgenres ook daarin significant van elkaar verschillen, al zijn de verschillen gering tussen de zwak scorende horror- en griezelromans, detectives en spionage en science-fictionromans. Het genre dat het sterkst scoort is fantasy.

Het literaire genre

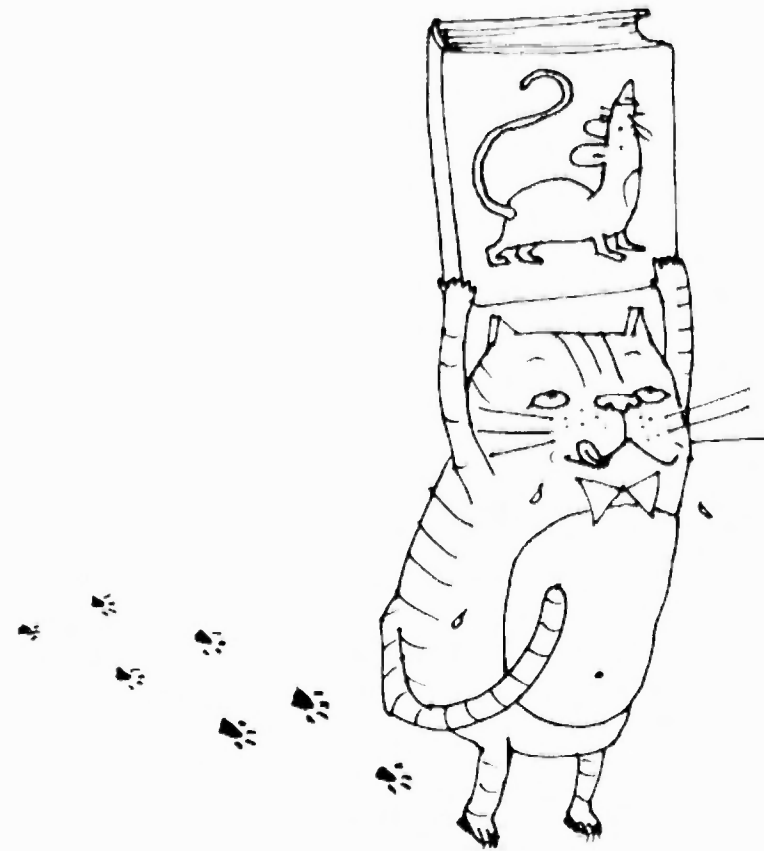
Literatuur met de meeste spanning zijn het historische en het filosofische genre. De minste spanning bevatten romans

die als humor en satire zijn aan te merken. De verschillen tussen de literaire genres zijn echter niet significant voor wat betreft het element 'spanning'. Ook voor de kenmerken die vallen onder 'genot' zijn de verschillen tussen de onderscheiden literaire genres niet significant. Het genre waarbij genot het sterkst wordt ervaren is het (auto)biografische genre, terwijl dat het zwakst is bij het genre relaties/liefde/intrige/erotiek. Anders is het voor het kenmerk 'hartstocht'. De literaire genres verschillen hierop significant van elkaar. Het historisch literaire bevat het sterkst de elementen voor hartstocht, bijna direct gevolgd door het relaties/liefde/intrige/erotiekgenre. Het zwakst op dit kenmerk scoren de genres humor/

satire, reisverhalen en filosofie. Het psychologische genre en het maatschappij/politieke genre bevatten een gemiddelde hartstocht.

Het romantische genre

Slechts twee subgenres worden door de respondenten gelezen: streek-, familie- en doktersromans en romantische verhalen. De elementen voor 'spanning' scoren het sterkst in de streek-, familie- en doktersromans. De elementen voor 'genot' en 'hartstocht' zijn het sterkst bij de romantische verhalen. De verschillen tussen de twee subgenres zijn echter niet significant.

Conclusie

De resultaten tonen dat de genrebeleving van favoriete genres in drie dimensies uiteen valt: spanning, genot en hartstocht. Voor geprefereerde spannende subgenres zijn de verschillen in de beoordeling van deze drie dimensies significant. Voor literatuur is dat alleen het geval voor de elementen onder 'hartstocht' en bij het romantische genre zijn er geen significante verschillen te bespeuren in de mate waarin de betreffende genres op de drie dimensies scoren.

Het lijkt erop dat het spannende genre door boekenconsumenten wordt gezien als een goed te scheiden genre doordat ze een karakteristieke beleving toekennen aan elk van de favoriete subgenres. Opmerkelijk is dat fantasy en science fiction door de boekenconsument duidelijk als twee verschillende genres worden gezien, iets dat ook uit de NUR-codering blijkt.

Voor het literaire genre is het anders. De onderscheiden subgenres worden alleen als significant verschillend van elkaar gezien voor de elementen die duiden op 'hartstocht'. Kennelijk wordt literatuur toch niet zo fijnmazig waargenomen als ten behoeve voor dit onderzoek is verondersteld. Probleem voor consumenten om subgenres binnen literatuur te kunnen duiden is misschien ook dat daarin diverse thema's met elkaar meanderen. Literatuur wordt in dat opzicht wellicht verward met romantisch, iets dat althans naar voren kwam uit onderzoek van mijn hand waarin boeken van buiten werden aanschouwd – zie het in de inleiding genoemde onderzoek – en gekeken werd in hoeverre dat initiële voorkeur wekte. Dat het romantische genre geen belangrijke verschillen laat zien is zeer waarschijnlijk te wijten aan het feit dat slechts een handvol respondenten aangaf romantisch te lezen.

Zoals ieder onderzoek roept ook dit

nieuwe vragen op. De resultaten bieden handreikingen voor een realistische(r) kijk op het boekenaanbod, hoe dit wordt waargenomen en geprefereerd. Verder onderzoek zou zich kunnen toespitsen op de emotionele beleving in de voorkeursvorming voor leesboeken. Zullen de gevonden dimensies van genrebeleving bijvoorbeeld terugkomen bij specifieke titels van een auteur uit een bepaald subgenre? En in hoeverre zijn de genredimensies te relateren aan het uiterlijk van het boek of aan de inhoud van het boek? Met betrekking tot de kافت van een leesboek houden ze wellicht verband met het samenspel van titel en afbeelding, de kleurstelling, de weergave van bepaalde patronen, lijnen en kaders (steeds op dezelfde wijze bijvoorbeeld), of het tijdsbeeld dat uit een cover spreekt. Vragen en veronderstellingen die roepen om een gedegen antwoord. Wellicht dat dit kan worden gevonden door onderzoek te doen onder lezers binnen het voortgezet onderwijs en CKV-onderwijs naar hoe zij leesboeken beleven en aan een bepaald genre toebedelen.

Ronald Piters promoveerde in 2000 aan de Letterenfaculteit van de Universiteit van Tilburg op een dissertatie over de rol van boekomslagen in het keuzegedrag, getiteld Is dit boek wat voor mij? Genreherkenning en voorkeursvorming op basis van het boekomslag. Zijn interesse richt zich op consumentenbeleving van en voorkeursvorming voor (cultuur)producten. ■